

Juhász Péter Gergő – Kanizsai Endre

Az afrikai mezőgazdaság és a globalizáció

A világgazdaság globálkapitalista modernizációja, az integrációs folyamatok korunk – talán legvitatottabb – történelmi horderejű fejleménye. A folyamat számos negatív kritikát kapott az elmúlt néhány évben. Az ilyen vélemények okai jól ismertek és elég széles körben elfogadottak. A negatív kritikák mellett azonban több szakértő a jelenség pozitív hatásait hangoztatja. Az alábbiakban mindkét oldal érveit ismertetjük a teljesség igénye nélkül.

A 20. század egyik legfájdalmasabb dilemmája a szegények és a gazdagok között fennálló jóléti szakadék. Kétszáz évvel ezelőtt az egy főre jutó reál-jövedelem a világ leggazdagabb és legszegényebb országai között 3:1 arányban oszlott meg. A 20. század elejére ez az arány 1:10-re, míg a 21. századra 1:60-ra változott.¹ Ez a jelenség a globalizáció hátrányaira hívja fel a figyelmet, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egyenlőtlenség a 70-es években érte el a csúcspontot, azóta ellentétes tendenciát mutat. 1980-ban a világ összlagosságának egyharmada élt nyomorban. 1990-re ez az arány mindössze 16%. Mindez a globalizáció folyamatának eredményeként könyvelhető el.

A globalizáció alap gondolata, hogy az információ, a gondolatok, a tőke, illetve a munkaerő az egész Földön szabadon áramlik, s eközben a piacgazdaság, az internet, a politikai szabadságjo-

gok, illetve a demokrácia világszinten teret nyer. Az emberiség által eddig felhalmozott tudás mindenki számára elérhetővé válik, mindezek mellett az egyéni életszínvonal növekedése jellemző. Elméletben a globalizáció hosszú távon csökkenti a szegény és gazdag országok közötti gazdasági és életszínvonalban jelentkező különbségeket is.

Néhány ázsiai ország elképesztő fejlődése a globalisták érveit igazolja. Míg a 60-as években a kontinens nagy részén rurális-kommunisztikus, primitív társadalmak éltek, addig ma virágzó gazdaságok, high-tech országok vannak. A kézzel művelt rizsföldek helyén felhőkarcolók tornyosulnak. A korrump katonai rezsimok a legtöbb helyen megszűntek, és fiatal demokráciák születtek. Ezzel párhuzamosan radikálisan emelkedett az életszínvonal.

Az antiglobalistákat a fentebb felsorolt állítások nem győzik meg. Az ex-vadkapitalista Jean Ziegler² Rostockban – a G8 ellenes véleményeket tematikusan megfogalmazó és megvitató ún. alternatív csúcstalálkozó nyitóelőadásán – a következő kijelentést tette: „Megesküdtem, hogy soha többé – akár véletlenül sem – állok a hóhérok oldalára... A világ mezőgazdasága probléma nélkül élelmezni tudna 12 milliárd embert. Ez azt jelenti, hogy azt a gyereket, aki éhenhal, valójában meggyilkolják.”³

Ebben a megvilágításban tehát az éhezés mint probléma, a neo-liberális világrendszer hatásának eredménye. Jean Ziegler párfordulása akkor következett be, amikor személyesen tapasztalta az afrikai nyomort és éhezést.

A globalizáció megosztja a világgazdaságot. Az emberi jogok, a szociálpolitikai felelősség és a szolidaritás háttérbe szorul a határtalan profit-maximalizálás érdekében. Ennek következtében néhány kézben óriási tőke halmozódik fel, míg emellett embermilliók éheznek. Ezek a tendenciák Afrikában mutatkoznak meg leginkább. A korrupció, a kizsákmányolás, a jogok lábbal tiprása a mindennapok része a kontinensen. Az adósságspirál következtében az érintett országok egyre több vállalatot, intézményt kényszerülnek privatizálni, kénytelenek kiszolgáltatni piacukat a befektetőknek. Ezzel összefüggésben súlyos problémák adódnak a segélyezés terén.

Köztudott, hogy az ENSZ 2015-ös jubileumi céljai között elsődleges az élelmiszer-biztosításának folyamatos javítása, az alultápláltsággal az és egészségügyi ellátás hiányával küzdők, illetve a napi 1 USD-nál kevesebből élők számának felére csökkentése. Több mint ötven éve ismert, hogy különböző segélyekkel nem lehet a problémákat megoldani. Az egyszeri élelmiszer-adományok hosszú távon segélyfüggőséghez vezethetnek. Az emberek

- nem kormányzati- és segély szervezetek; (Nemzetközi Vöröskereszt, Vörös Félhold);
- országok közötti együttműködések (kiemelten Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Japán, Kína).

A FAO FEJLESZTÉS JELLEMZŐI

A FAO (Élelmezési és Mezőgazdasági Világszervezet) az Egyesült Nemzetek Szervezetének legrégebben működő állandó szakosított szervezete, mely az agrárkérdéseken túl felöleli az erdészeti és halászati tevékenységet is, valamint a termelésen kívül jelentős tudományos kutatói, oktatási és szaktanácsadói tevékenységet is finanszíroz. Magyarország 1946-óta vesz részt a FAO működésében.⁴ Az ENSZ szakosított intézményei közül a jubileumi célok teljesítése esetében az éhezés javítása területén kiemelkedő a szervezet tevékenysége.

A FAO ikerstratégiája, a szervezet 2004-es élelmezési világhelyzetet tükröző kiadványában⁵ jelent meg, amit a 1. táblázat szemléltet. A stratégia tartalmazza mindazokat a tényezőket, melyek dominánsan segítik a jubileumi célok elérését.

Termelékenység, bevétel növekedés	Együttműködési kapcsolatok	Direkt élelmiszerellátás
Olcso, egyszerű technológia	Éhség elleni szövetségek	Anya- és csecsemőtáplálás
Vidéki infrastruktúra	Helyi élelmiszerbiztosítás	Iskolai étkeztetés
Öntözésfejlesztés, talajtermékenység növelés	Vidéki szervezetek támogatása	Munkanélküli- és nyugdíjas ellátás
Természeti erőforrás-gazdálkodás	Elsődleges egészségvédelem	Munkáért, tanuláért élelmiszerjuttatás
Piaci és privát szektor fejlesztés	Vagyon és föld újraelosztás	Célirányos pénzügyi támogatás
Élelmiszerbiztonság és minőség	Vidéki lakosság, különösen a nők képzése	Népkonyha, üzemi kántin
Mzg.-i szaktanácsadás, kutatás, képzés	Tiszta ivóvíz	Élelmiszer bankok
	Jogi reformok (élelemhez való jog)	Élelmiszer vésztartalék

1. táblázat • A FAO egyszerűsített ikerstratégiája • Forrás: *The State of Food Insecurity in the World, FAO, Rome, 2004*

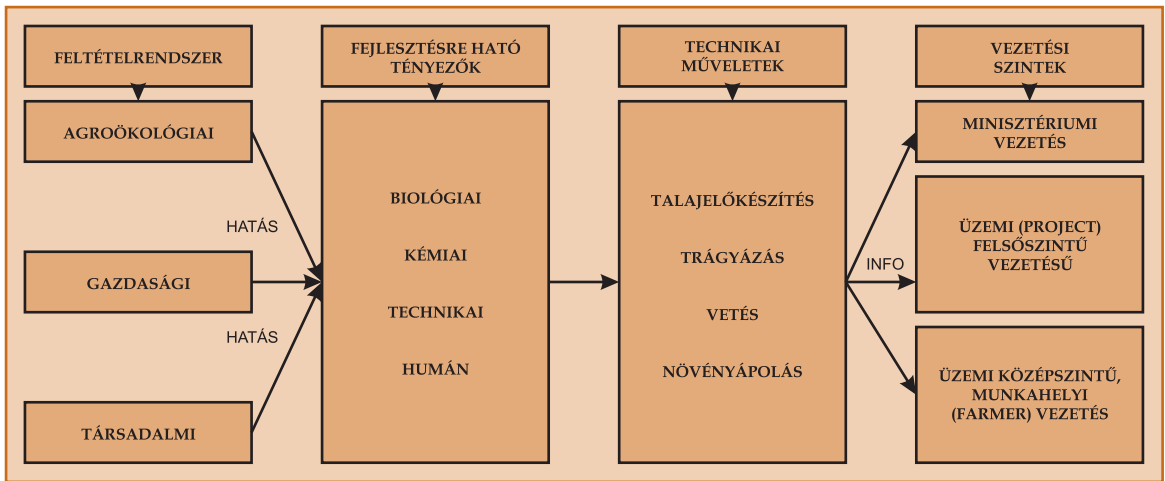
motiváltsága megszűnik, és az adományozók kiszolgáltatottjaivá válnak. A segélyezés eredményesebb alternatíváját jelentik a fejlesztési segélyek. A kutatók egyetértenek abban, hogy az élelmiszer-termelés külön stratégiát igényel, és legalább az alapvető élelmiszereket a fejlődő országokban kell előállítani, megteremteni.

A globalizáció hatásai – következők szerint csoportosított – fejlesztési tevékenységek esetében is tapasztalhatók:

- ENSZ szakosított szervezetei (FAO, WFP, UNICEF, UNESCO, UNIDO);
- gazdasági és politikai szervezetek (EU, OECD, NORDIC COUNCIL);

Megállapíthatjuk, hogy az egyik leglényegesebb feladat olcsó, egyszerű és az adottságoknak megfelelő termelési technológia kialakítása. A technológia-tervezés logikái menetét a 1. ábra szemlélteti.

A termelési feltételrendszer és az éhezés között Afrika esetében számos ellentmondás tapasztalható. A hatalmas agroökopotenciállal rendelkező Szudánban (egyres vélemények szerint, megfelelő gazdaságpolitikával az országnak domináns szerepe lehetne Afrika élelmiszerellátásában) is, a társadalmi, politikai helyzet miatt éheznek a lakosság jelentős része.



1. ábra • Termelési feltételrendszer és a technológiai fejlesztés kapcsolata • Forrás: Saját összeállítás

Nigéria az olajból származó magas árbevétele ellenére szintén élelmiszer gondokkal küzd, mivel a profitnak csak minimális százalékát fordítják a helyi élelmiszertermelés fejlesztésére, élelmiszerelőállításra.

Több országban az infrastruktúra hiánya gátolja a gazdaságos termelést, értékesítést (a szállítási költségek 15-20-szoros árnövekedést eredményeznek).

Tudott, hogy a sikeres termelés (technológiai tervek végrehajtása) feltétele, a termelési tényezők szinkronja. Elsősorban szudáni és korábbi malawi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy gyakran a technológiae fejlesztés tényezői nincsenek szinkronban. Több nemzetközileg is támogatott projektben a korszerű, drága gépsorok beszerzését tartják fontosnak (technikai tényező), figyelmen kívül hagyva az írástudatlan helyi munkaerőt (emberi tényező) és az alacsony termőképességű helyi fajtákat (biológiai tényező). Más esetben bőtermő, intenzív fajtákat vonnak termesztésbe (biológiai tényező), a tápanyagutánpótlást és növényvédelmet biztosító megfelelő mennyiségű és minőségű kemikáliák hiányában.

Előbbiekből is látható, hogy Afikában főleg az emberi és a kézi-erőt kiváltó technikai tényező különösen problematikus.

A megfelelő szakember- és szakmunkásképzés megvalósítása elengedhetetlen feltétele a fejlesztési munkának. A nagy kézi-munkaerő-potenciállal rendelkező országokban – a multinacionális reklámdömping ellenére –, csak a fokozatos gépesítés javasolt (kivételek a krízishelyzet esetén létesített élelmiszertermelő projektek). Lényeges, hogy a különböző döntési szintű vezetők – a szakismeret mellett –, naprakész hazai és külföldi információval rendelkezzenek, mert csak ebben képesek gazdaságilag és társadalmilag kimutatható eredményt produkálni.

A FAO esetében a decentralizáció mellett, a produktív munka feltétele, a többi szakosított nemzetközi szervezettel való összehangoltabb tevékenység.

AZ EURÓPAI UNIÓ SZEREPVÁLLALÁSA

Az éves ENSZ-jelentések kimutatásai szerint a szegény országok támogatására fordított pénz közel fele az Európai Unióból (EU) és annak tagállamaiból származik. A fejlesztések sikere érdekében az EU a kereskedelmet is felhasználja, megnyitja pénzügyi forrásait a szegény országok exportcikkei előtt. Csökkentette, vagy eltörölte a vámkat, megszüntette a mennyiségi korlátozásokat.⁶

A folyamatos megoldáskeresés keretében 2001-ben az EU bevezette 49 legkevésbé fejlett ország esetében a teljes vámmentességet, majd 2004-ben a csatlakozó 10 új tagállammal tárgyalássorozatot kezdett a termelés racionalizálása, a szerkezetátalakítás céljából. Utóbbi az új tagországok és a fejlődők közötti ellentétet hivatott csökkenteni.

Az EU érdekelt egy ún. „új egyezmény” kidolgozásában. Ennek érdekében folyamatos tárgyalást folytat az ACP-országokkal, melynek célja a támogatási és kereskedelmi tevékenység újszerű ötvözése. A lényeg az, hogy az Unió segíti partnereit abban, hogy a globális folyamat első lépéseként regionálisan integrálódjanak, kialakítsák a megfelelő intézményrendszert és a felelősségteljes kormányzást.⁷ Az EU-segélyek többnyire vissza nem térítendő, míg a hitelezés területén az Európai Beruházási Bank korlátozott mértékben kedvezményes kölcsönöket biztosít.

A decentralizált döntések szükségessége az Európai Unió agrárpolitikájában is előtérbe kerül. Az 1990-es évek közepén több elméleti és gyakorlati szakember felvetette, a renacionalizálás az EU mezőgazdaságában címen ismertette elképzelését.⁸ A felvetés lényege, amihez a finnek is egyéves tagsági tapasztá-



lattal csatlakoztak, hogy képtelenség Brüsszelben – főleg agro-ökológiai szempontból – a több ezer kilométeres távolság miatt, szakmailag megalapozott döntéseket hozni.

Az Európai Unió fejlesztéspolitikájában is találunk ellentmondásokat. Habár az EU a fejlesztési segélyezés legfontosabb donora, nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy az adományok csatolt feltételeinek következtében 1 euró segély 5 euró nyereséget jelent az európai nagyvállalatoknak. Az EU által kiírt pályázatokat európai befektetők valósítják meg az afrikai országokban, így a pályázati pénzek által termelt haszon nagy része a fejlett államokat gazdagítja.

AZ OECD TEVÉKENYSÉGE

Az OECD 2005-ös jelentéséből összegezve megállapítható, hogy jelentős változásokra van szükség ahhoz, hogy a világon a szegények helyzetét a milleniumi fejlesztési célokban megadott ütemet legalább megközelítő mértékben lehessen javítani. Az is megállapítható azonban, hogy 2005-ben a világ számára egyértelművé vált, minél előbb fel kell gyorsítani az élelmiszerhiány, az egyenlőtlenség, a nélkülözés és a korábbi szegényedés megakadályozására tett lépéseket. A megnövekedett mértékű segítségnyújtás miatt szükséges a „támogatásfüggőség” elkerülése, s főleg kisebb afrikai országok esetében a kormányzati kockázatok figyelembe vétele is. A probléma megoldását jelentős mértékben segíti, hogy a G-8-ak 2002-es kanadai csúcsértekezletén előtérbe helyezték a fejlesztési kérdéseket.

Tapasztalataink, konzultációink alapján az OECD fejlesztési tevékenységére is a már leírt negatívumok jellemzők.

AZ NGO-K TEVÉKENYSÉGE

Vizsgálataink alapján a nem kormányzati és karitatív szervezetek tevékenysége hasznos szegmense az afrikai éhezés csökkentésének, megszüntetésének. A munka szinte minden elemében (segélyszállítás, -osztás, képzés, gyógyítás) részt vesznek. Együttműködésük, jövőbeni szerepük jelentős. Ha munkájukat politikamentes környezetben folytatják, sokszor összekötő szerepük is lehet az egymással ellenséges viszonyban lévő országok között. Hézagpótló munkájuk hatékonyabbá tétele azonban feltételezi a többi fejlesztési programmal (ENSZ, EU, OECD, stb.) való racionálisabb együttműködést. Megállapítható, hogy a megfelelő szakmeret hiánya számos esetben gátja volt a sikeresebb munkavégzésnek. A szakemberek legtöbbször a globalizáció nyerteseiként elkönnyelhető mamutvállalatok túlfizetett állásait preferálják a civil szektorral szemben.

Az előbbieken kívül feltétlenül szükséges a nagyszámú nemzetközi és nemzeti nem kormányzati szervezet egymás közötti feladatmegosztásának mielőbbi tisztázása is, az átfedésszerű tevékenységek csökkentése érdekében.

AZ EGYES ORSZÁGOK FEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGE

Az utóbbi évtizedek vizsgálatai alapján megállapítható, hogy több ország jelentős szerepet játszik a segélyezési, fejlesztési tevékenységben. A közvetlen élelmiszersegélyek (főleg gyorssegélyek) biztosításában, vizsgálatunk szerint, a már jelzett fejlesztési, segélyezési formák mellett röviden az országok közvetlen támogatását ismertetjük.

A közvetlen élelmiszersegély nyújtásakor az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Dánia, Franciaország, Hollandia és Finnország tevékenysége regisztrálható.⁹ Afrika esetében az 1955-ös bandungi konferencia óta Kínának van kiemelkedő szerepe.

A magyar és afrikai országok együttműködése korábban igen széleskörű volt. A magyar mezőgazdasági szakemberek, a magyar mezőgazdaság eredményeinek az elismerése is jelentős, számunkra is előnyös, munkakapcsolatokat biztosított. Az együttműködés területeit nézve oktatási területen a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Trópusi és Szubtrópusi Mezőgazdasági Tanszékének a tevékenysége volt kiemelkedő, amely a különböző szintű graduális képzéseken túl kiterjedt hazai és külföldi hallgatók esetében a posztgraduális tanfolyamok szervezésére, vezetésére és oktatására is. Jelentős szerepe volt a tanszéknek a külföldre küldött szakemberek felkészítésében is.

A FAO Magyar Nemzeti Bizottsága folyamatosan segítette a képzési tevékenységet, s többéves, a szervezet által finanszírozott oktatási program „gödöllői telepítéséhez” is segítséget nyújtott.

Kutatási téren nemzetközileg is elismert kutatóink (öntözés, növénytermesztés, állattenyésztés, ökonómia) dolgoztak az MTA, illetve a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium kutatói hálózatában. Szoros volt az együttműködés mind az egyetemek, mind a kutatóintézetek között, kölcsönösen segítettek egymás tevékenységét (a kutatók oktattak is és fordítva). A mezőgazdaság területén dolgozó szakembereink főleg TESCO-, de jelentős FAO szakértői megbízatást is kaptak több afrikai ország esetében. Gyakran a szellemi export előfutára volt a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatoknak. Meggyőződésünk, hogy a megfelelő tranzakcióval végzett afrikai tevékenység jelentős mértékben segítené országunk, vagy a komplex mezőgazdasági ágazat jövőbeni fejlődését.

„FEJLESZTÉSI” SEGÉLYEK

A fejlesztési segélyek elméletben komoly eredményeket produkálnak mind az élelmiszer-termelés, mind az egészségügy, illetve a szegénység csökkentése területén. A gyakorlat ellenben sokkal negatívabb képet mutat. A Világbank és az Egyesült Államok által nyújtott segélyek, hitelek feltételei az érintett országban való piacnyitás, a privatizáció, gyakran az adómentesség. A kényszer-privatizáció jó példája Etiópia helyzete. Az ország agropotenciálja kiemelkedő, ennek ellenére az emberek többsége szegény és éheznek. A mezőgazdasági területek jelentős hányadát a kávéültetvények foglalják el, kiszorítva ezzel az élelmiszer-növényeket. A kávé piaci árát az érdekelt nagyvállalatok¹⁰ határozzák meg, és mesterségesen tartják alacsonyan. A vállalatok termékeit Nyugat-Európában értékesítik, tehát a fogyasztók közvetlenül támogatják Etiópia kizsákmányolását és a tarthatatlan élelmiszeri helyzetet.



A jövő reményeségei

Több afrikai országban jellemző, hogy a piacon kapható gyümölcs nagy része Európából származik, és ennek ára töredéke a helyi gyümölcs árának. Általánosságban elmondható, hogy a magas agroökológiai potenciállal rendelkező afrikai országokban a termelés szerkezete egyszakos, ami elsősorban a globalizáció következménye.

Egyes afrikai államok megelégtették ezt a tendenciát és megpróbálták fellépni a kizsákmányolók ellen. Zimbabweben ez a folyamat katasztrofális következményekkel járt, hiszen míg néhány évvel ezelőtt a kontinens egyik legstabilabb gazdaságával rendelkezett az ország, ma már az utolsók között kullog.

Malawi vezetői ezzel szemben egy hosszadalmas küzdelem eredményeként képesek voltak javítani a tarthatatlan állapotokon azzal, hogy a kormány a nyugati szakértők tanácsait figyelmen kívül hagyva saját forrásaiból támogatja a földművesek számára a műtrágya- és vetőmagvásárlást. A nemzetközi élelmiszersegélyekre szoruló ország ezt azért nem tette eddig, mert támogatói – köztük az USA is – azt piacellenesnek tartották.

A 13 milliós országot gyakran sújtotta éhínség az elmúlt években. 2001-ben az vezetett a válsághoz és több millió ember halálához, hogy a kormány még szűkebbre szabta vetőmag-támogatási programjának kereteit. A problémát tetézték az árvizek és az akkori kormány inkompetenciája, korrupciója, aminek ékes bizonyítéka, hogy eladták az ország összes gabonataralékát, miközben az állampolgárok az éhségtől és az alultápláltságot okozta betegségektől szenvedtek.

Bingu wa Mutharika, az ország 2004-ben megválasztott elnöke, újjáélesztette a műtrágya- és vetőmag-támogatási programot,



A globalizáció hatása a mozambiki Beirában



Malawi legfontosabb élelmiszernövénye a kukorica

annak ellenére, hogy a Világbank és az USA sorozatosan támadta őt az intézkedés „piactorzító” hatásaira hivatkozva. Ez az érvelés csak azért érdekes, mert az Egyesült Államok hatalmas összegekkel támogatja a saját mezőgazdaságát.

Az intézkedés eredményeként 2007-ben egyetlen malawi földműves sem éhezett, sőt a környező országok legnagyobb kukorica-exportőre lett.

„Malawi esete azt bizonyítja a szakértők szerint, hogy mennyire fontos a mezőgazdaság szerepe az afrikai szegénység enyhítésében. A földműveseknek azonban átgondolt és hatékonyan kivitelezett állami támogatásra van szükségük, az Egyesült Államok és az IMF által az afrikai problémákra varázsszernek gondolt gazdasági liberalizáció a legtöbbször nem hatékony. Már a Világbank egy munkatársa is elismerte azt, hogy a szervezet figyelmen kívül hagyta: az afrikai termőföld minőségének javítása nélkül nem lehet növelni a megtermelt élelmiszer mennyiségét.”¹¹

ÖSSZEFOGLALÁS

A 18 afrikai országban¹² tartósan folytatott kutatás és a szakértőkkel való konzultációk alapján megállapítható, hogy az éhségszint körüli táplálkozás, az éhezés, az éhhalál – több évtizedes próbálkozás ellenére – napjainkig megoldatlan problémát jelent. Az általunk vizsgált országokban, a globalizáció pozitív hatása nem tapasztalható. Ha az ENSZ 2015-ös élelmezési-jubileumi célját el kívánjuk érni, akkor a jelenlegi fejlesztési tevékenységeket racionalizálni kell. A sikeres munka feltétele a széles nemzetközi összefogás, mely tartalmazza a nemzetközi szervezetek, a gazdasági-politikai szervezetek, a regionális intézmények, illetve az egyes országok kormányzati és nem kormányzati szervezeteinek összefogását. A fejlesztésben nagyobb szerepet kell biztosítani az ökológiai, vagy ökonómiai potenciállal rendelkező afrikai országoknak is. Alapvető a fejlesztendő országok intézményrendszerének korszerűsítése, megfelelő képzettségű szakemberek biztosítása. Az emberi tényező kiemelkedő szerepe megköveteli az oktatás,

kutatás és szaktanácsadás fejlesztését. Köztudott, hogy a fejlődő országok „jó” kormányainak kialakítása időigényes, így az átmeneti időszakokban szükséges a fejlett országok konzulens tevékenysége. Mivel az „éhség nem vár”, s 23 szub-szaharai országban most is éheznek, több szakíró véleményével egyezően, mielőbb meg kell reformálni a világgazdaság rendszerét. Célszerű lenne, ha a világgazdaság fejlesztése nem a globalizáció kiszolgáltatásáról szólna, hanem negatív hatásainak elkerülési módjáról, s a mindenki számára előnyt jelentő bekapcsolódási lehetőségekről. Ismert, hogy a nemzetközi fejlesztés az EU tagországok esetében is kiemelt feladat, így hazánk ezirányú tevékenysége is adott. Bekapcsolódásunk – megítélésünk szerint, a mezőgazdaság esetében is – segítheti a kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködést. ☀

VÉGJEGYZETEK

- 1 Seres, L. - Somogyi, Z. – Szabados, K.(2001): Globalizáció: a szabadság nagy körei, <http://hayek.hu>
- 2 Svájci szociológus, politikus. Az ENSZ képviseletében dolgozik az élelmiszer-önrendelkezés, illetve az Iraknak nyújtott humanitárius segélyezés területén. A múltban a kapitalizmus feltétlen híve volt, de ma éles nyelvű globalizációkritikus.
- 3 Forrás: Jean Ziegler, Globalisierung anders denken, 2007 <http://hungary.indymedia.org>
- 4 Bár az 1950-es évek eleje és 1968 között, szovjet nyomásra, Magyarország nem tevékenykedhetett.
- 5 The State of Food Insecurity in the World, FAO, Rome, 2004.
- 6 A 2001-ben elindított ez irányú program 49 legkevésbé fejlett ország termékeinek biztosít teljes vámmentességet.
- 7 Globális szinten az Unió támogatja a világkereskedelmi tárgyalások „Dohai Fejlesztési Menetrend” címen ismert döntését, ami a fejlődő országok irányítási képességét javítja, a kereskedelmi tárgyalások hatékonyabbá tétele céljából.
- 8 Egyesült Királyságban, Dániában, Franciaországban, Hollandiában.
- 9 Az országok finansziális helyzete és a segélyezés mértéke nem képezte vizsgálat tárgyát.
- 10 Főként a Nestlé.



A színek harmóniája • Tájkép Malawiból Salima közelében

- ¹¹ Forrás: Malawi a saját feje után megy, és nem éhezik; Népszabadság, Kőműves Anita, 2007. december 28. <http://nol.hu/cikk/476039/>
- ¹² Algéria, Angola, Dél-afrikai Köztársaság, Egyiptom, Eritrea, Etiópia, Kongói Köztársaság, Líbia, Madagaszkár, Malawi, Marokkó, Mozambik, Namíbia, Nigéria, Szudán, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FAO
1993 Agriculture = Towards 2010, 27 the Session, Rome, 320 p.
- FAO
2002 The State of Food Insecurity in the World, Rome, 36 p.
- FAO
2004 The State of Food Insecurity in the World, Rome, 40 p.
- FAO
2005 The State of Food Insecurity in the World, Rome, 4 p.
- HAMILL, J.
2005 Afrika-fejlesztés, Copyright The World Today, a Chatman House-beli, Royal Institute of International Affairs, folyóirat, 3 p.
- JUHÁSZ, P.G. – KANIZSAY, E. – VARGA, J.
2006 A mezőgazdasági termelés fejlesztési lehetőségei Afrikában, In: Sebestyén, É.-Szombathy, Z.-Tarrósy, I. (szerk.): Harambee – Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára, Pécs: Publikon Könyvek. 208 p. - 219 p.
- KANIZSAY, E.
1987 The Role of Different Technologies in the Improvement of Crop Production in Sudan, /In:/ Nemzetközi Melegégövi Konferencia kiadványa (A harmadik világ integrált fejlesztése), Gödöllő, GATE, 93 - 96 p.
- KANIZSAY, E.
2003 The Main Characteristics of the Agricultural Policy of the EU, Scientics Journal on Agricultural Economics, Volume XLVII, number 6, Budapest, 34 - 40 p.
- KANIZSAY, E.
2004 Co-operation Possibilities of the Euro-Mediterranean Partnership, EC.-DG EAC/Jean Monnet Project, Brussels, 6 p.
- KŐMÜVES, A.
2007 Malawi a saját feje után megy, és nem éheznek, Népszabadság, 2007. december 28. <http://nol.hu/cikk/476039/>
- OECD
2005 Fejlesztési együttműködés, 2005 évi jelentés, 7. évfolyam, 1. sz., 5 p.
- PALÁNKAI, T.
2001 Az Európai Integráció Gazdaságtana, Akadémia Kiadó, Budapest, 379 p.
- PÁLÓCZI – HORVÁTH, GY.
1948 Ezermillió bennszülött a kapuk előtt, Szikra Kiadás, Budapest. 191 p.
- SERES, L. – SOMOGYI, Z. – SZABADOS, K.
2001 Globalizáció: a szabadság nagy körei, <http://hayek.hu>
- SUHA, GY.
2007 Lehetőség és esély: A magyar – szubszaharai gazdasági együttműködés, Afrika tanulmányok, 2007. I. évf. 2. sz. Pécs, 7-11p.
- TARRÓSY, I.
2006 Kína Afrikára kacsint, www.publikon.com
- VARGA J.
1988 The Farm Management, GATE, Gödöllő, 180 p.
- ZIEGLER, J.
2007 Globaliesierung anders denken, <http://hungary.indymedia.org>